

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΧΡΟΝΟΣ; ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΙ PRIGOGINE

Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου

Αφιερωμένο στη συμπλήρωση 20 χρόνων από τον θάνατο του Ilya Prigogine (1917-2003)

Περίληψη

Τί είναι ο χρόνος; Ποια είναι η φύση του; Αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως ροή του χρόνου έχει μία αντικειμενική *extra mentem* πραγματικότητα, ή πρόκειται για ένα απλό προϊόν της συνείδησής μας και, κατά συνέπεια, για μία ψευδαίσθηση, όπως παρατήρησε κάποτε ο Einstein; Αυτό είναι ένα από τα θεμελιώδη ερωτήματα που έχει απασχολήσει τους επιστήμονες ιδιαίτερα κατά τους τέσσερις τελευταίους αιώνες, αλλά και τους φιλοσόφους ήδη από την εποχή των προσωκρατικών φιλοσόφων. Ο Αριστοτέλης, ωστόσο, είναι ο πρώτος που διαμόρφωσε μία συστηματική θεωρία για τον χρόνο. Στο IV βιβλίο των *Φυσικῶν* έθεσε το ερώτημα για την πραγματικότητα και τη φύση του χρόνου: «Πότερον τῶν ὄντων ἐστὶν ἢ τῶν μὴ ὄντων, εἴτα τίς ἢ φύσις αὐτοῦ;». (Φυσ. 217b33), και η απάντησή του είναι η εξής: ο χρόνος αποτελεί μία φυσική πραγματικότητα, η οποία είναι συνυφασμένη με την *κίνηση*, την *αλλαγή*, τη *γένεση* και *φθορά*, με μια λέξη με το *γίνεσθαι* της φύσης: «... οὐκ ἔστιν ἄνευ κινήσεως καὶ μεταβολῆς χρόνος» (Φυσ. 219a1). Καταλήγει, έτσι, στον περίφημο ορισμό του χρόνου: «τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον» (Φυσ. 219b2-3), ο οποίος γίνεται, όπως θα επιχειρήσω να δείξω, πρόδρομος της περίφημης θεωρίας του «βέλους του χρόνου» του νομπελίστα φυσικοχημικού επιστήμονα Ilya Prigogine, ως αποτέλεσμα των ερευνών του στη Θερμοδυναμική και ειδικότερα στα συστήματα μακρὰν της ισορροπίας.